

AIKA, ARVOT JA OIKEUDENMUKAISUUS

Aika

Veritas est temporis filia, totuus on ajan tytär, sanoi roomalainen kirjailija Gellius. Usein lause tulkitaan niin, että 1) totuudet muuttuvat ajan mukana. Vuonna 1969, jolloin sain graduni valmiiksi, opetusministeri Johannes Virolainen kannatti mies ja ääni -periaatetta yliopistojen hallintoon. Vuonna 2009, jolloin päätin lähteä eläkkeelle, opetusministeri Henna Virkkunen kannatti ulkopuolisten enemmistöä yliopistohallintoon. ”Totuus” parhaasta yliopiston hallintomallista oli 40 vuodessa kääntynyt 180 astetta.

Tunnuslauseen voi tulkita myös tarkoittavan, että 2) totuus paljastuu vasta ajan myötä, jälkikäteen. Minervan pöllö nousee siivilleen vasta hämärän koittaessa, sanoi Hegel. Sosiaalipsykologista empiiristä tutkimusta on tehty jo yli sata vuotta. Tänäpäin tiedämme esimerkiksi arvoista, niiden seurauksista ja niihin vaikuttavista tekijöistä paljon enemmän kuin 100 tai 20 vuottakin sitten.

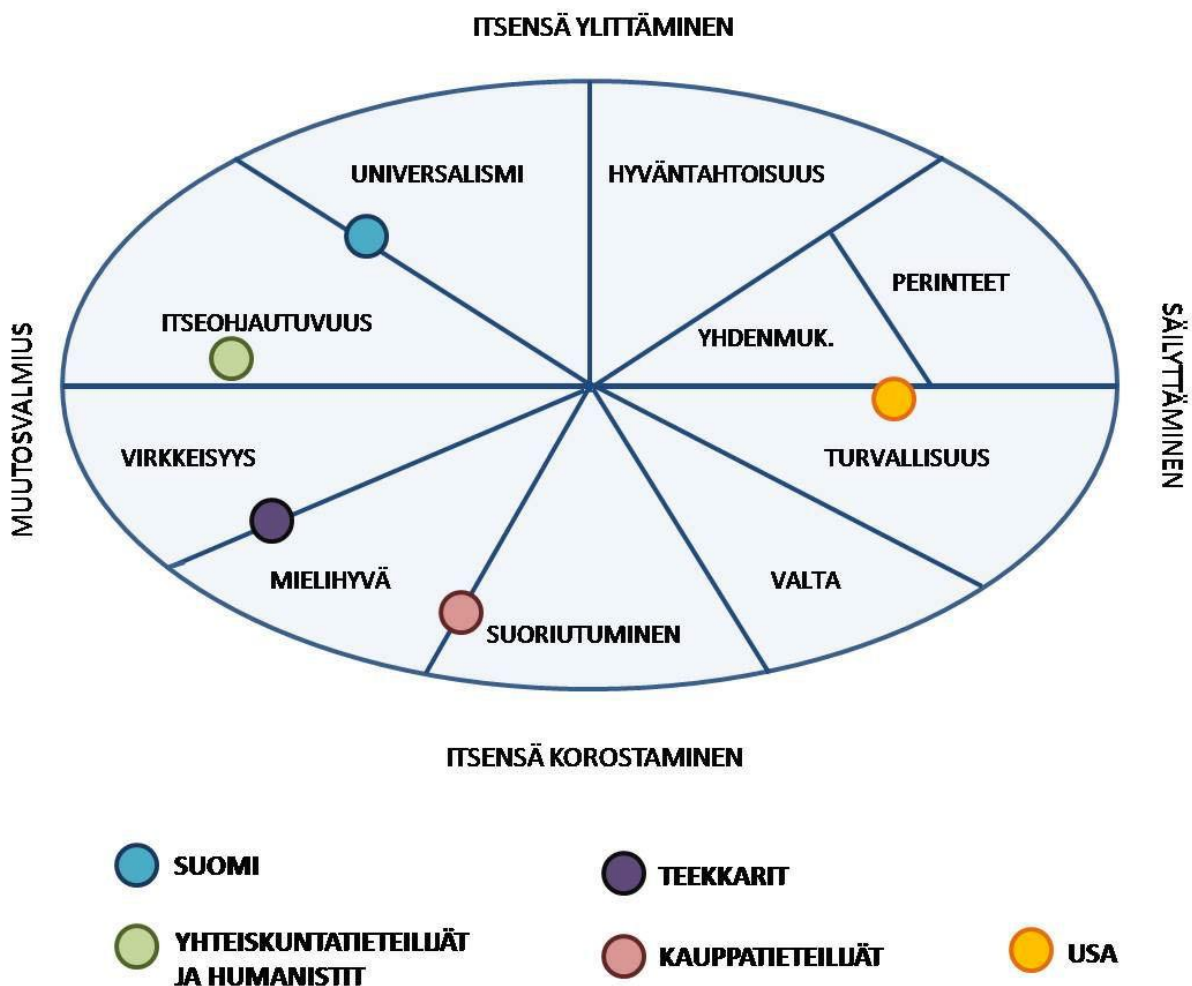
Kuuluisassa artikkelissaan *Social psychology as history* (1973/1991) Kenneth Gergen esitti, että meidän 3) pitäisi tarkastella sosiaalisia ilmiöitä ajallisen pysyvyyden kannalta. Äskettäinen yleiskatsaus (Spini ym. 2009) osoitti, että aika on laiminlyöty käsite sosiaalipsykologiassa. Meidän olisi hyvä tietää paljon enemmän ilmiöiden muutosalttiudesta kuin tiedämme. Kaikki ilmiöt eivät ole yhtä ailahtelevia kuin poliitikkojen mielipiteet yliopistohallinnon järjestämisestä. Sosiaalipsykologit, jotka ovat aina halunneet muuttaa maailmaa paremmaksi, ovat joutuneet ajan myötä huomaamaan, että ikäviä ilmiöitä, esimerkiksi rotusyrjintää, ei olekaan niin helppo muuttaa, kuin kokeellinen tutkimus antaa odottaa (Helkama 2007). Meillä on 4) taipumus aliarvioida yhteiskunnan rakenteisiin kiinnittyneiden perinteiden voima.

Yksi syy ajan heikkoon asemaan sosiaalipsykologiassa on yliopistojen kannustinjärjestelmä, joka suosii nopeatahtista julkaisemista. Nuorelle tutkijalle varma tapa tehdä tieteellinen itsemurha on ryhtyä seurantatutkimukseen. Kun olen ollut yli 20 vuotta siinä etuoikeutetussa asemassa, ettei minun ole tarvinnut ajatella julkaisujeni määrää, huomaan taaksepäin katsoessani tehneeni aika lailla ajallista analyysiä erilaisista ilmiöistä. Tämä on ollut osittain nuoruuteni suurten esikuvien, Larry Kohlbergin ja Lev Semjonovitsh Vygotskin vaikutusta. Kohlberg teki pitkittäistutkimusta ja Vygotski korosti, että 5) jonkin psykologisen ilmiön ymmärtämiseksi meidän on tunnettava sen yksilöllinen ja yhteiskunnallinen kehityshistoria.

Arvot

Elämä on arvovalintoja. Yksi ihmisen elämän tärkeitä päätöksiä on opiskelualan valinta. Tutkiessamme 1980-luvulla Antti Uutelan kanssa korkeakouluopiskelijoiden ammatillista sosialisatiota totesimme, etteivät lääketieteen, valtiotieteiden ja kauppatieteiden opiskelijoiden arvot juuri muuttuneet 2 ensimmäisen opintovuoden aikana. Mitään julkaisukelpoista ajallista muutosta ei tarttunut haaviin. Päätulos oli se, että näiden alojen opiskelijat olivat valinneet alansa arvojensa mukaan (Uutela, Helkama & Salminen 1982). Hankkiuduttuamme myöhemmin yhteistyöhön Shalom Schwartzin (Helkama, Uutela & Schwartz 1991) kanssa saatoimme ilmaista havaintomme taloudellisesti hänen arvomallinsa avulla. Totesimme, että kaikki arvot, jotka olivat

lääketieteilijöille tärkeämpiä kuin muille, olivat hyvántahtoisuusarvoja, yhteiskuntatieteilijöitä muista erottavat arvot olivat taas universalismiarvoja, kun taas kauppatieteilijät kannattivat muita useammin suoriutumisarvoja. Emme silloin arvanneet, että Schwartzin teoria olisi vuonna 2010 maailman käytetyin väline eri kulttuurien arvomaailmojen vertailussa. Schwartz (1992) käytti Pyhtäältä kokoamiemme tietoja mallinsa kehittelyn pohjana. Malli näkyy kuviossa 1. Sen pääulottuvuudet ovat itsensäylittäminen – itsensäkorostaminen (pystysuorassa) ja muutosvalmius – säilyttäminen (vaaka-akseli).

Markku Verkasalo (1996; 2009) kehitti väitöskirjassaan kuvausjärjestelmän, jonka avulla voidaan havainnollistaa jonkin ryhmän keskimääräinen arvomaailma Schwartzin mallin avulla. Suomalaisten arvomaailma on lähellä muiden Länsi-Euroopan maiden arvomaailmaa, jossa korostuvat muutosvalmius ja itsensäylittäminen. Jo Verkasalon väitöskirjasta näkyi, kuinka tärkeä opintoala oli arvomaailmoja erottelevana tekijänä – yhteiskuntatieteilijöiden ja humanistien arvomaailmassa korostuvat universalismiarvot huomattavasti enemmän kuin teekkarien ja kauppatieteilijöiden, jolle puolestaan suoriutumis- ja valta-arvot ovat tärkeämpiä. Suomalaisten arvomaailma sijoittuu varsin lähelle yhteiskuntatieteilijöiden ja humanistien arvoja ja on kaukana esimerkiksi yhdysvaltalaisien arvoista. Yksi Schwartzin arvomallin etu on se, että auttaa meitä ymmärtämään samanaikaisesti ihmisten arvojen samanlaisuutta ja erilaisuutta. Maailmassa vallitseva suurin piirtein yksimielisyys, pankulttuurinen konsensus siitä, mikä on arvojen järjestys:

hyväntahtoisuus on kaikkialla tärkein ja valta vähiten tärkeä (Schwartz & Bardi 2001). Ei siis ole syytä liioitella maiden eikä ihmisten välisiä arvoeroja – ne ovat pieniä.

Pienillä eroillakin on kuitenkin merkitystä. Taloustieteen opiskelijat niin Suomessa, Ruotsissa, Virossa, Yhdysvalloissa kuin Israelissakin sijoittuvat arvokartan lounaiskulmaan, jossa suoriutumista ja valta-arvot korostuvat (Gandal, Roccas, Sagiv ym. 2005, Myyry & Helkama 2001, Verkasalo, Daun & Niit 1995). Ihmiset ovat tyytyväisiä (itsetunnolla mitattuna), kun heidän arvonsa sopivat yhteen heidän ympäristönsä kanssa. Tämä pitää paikkansa yhtä hyvin Moskovan kauppakorkeakoululaisista, suomalaisista kadeteista kuin sosiaalityön opiskelijoistakin (Lönnqvist, Verkasalo, Helkama, Andreyeva ym. 2009).

Arvot ovat yhteydessä toimintaamme, tunteisiimme ja valintoihimme. Lönnqvist ym. (2006) totesivat, että upseeritoverit arvioivat universalismiarvoja kannattavat kadetit avuliaammiksi kuin muut. Universalismiarvojen kannattajat ovat empaattisempia kuin muut, universalismi-, hyväntahtoisuus- ja yhdenmukaisuusarvojen kannattajat tuntevat herkemmin syyllisyyttä (esim. Myyry (2003) ja Silfver ym. (2008)). Pyhtääläiset, joille virikkeisyys on tärkeää, ovat kokeneet muita enemmän muutoksia elämässään – mutta vain sellaisia, joihin itse voi vaikuttaa, kuten muutto tai lainanotto (Sortheix 2010).

Elämä ei ole pelkkiä jatkuvia arvovalintoja. Suurin osa elämästämme sujuu yhteiskuntamme normien mukaan. Ihmiset poikkeavat toisistaan siinä, kuinka suuntautuneita normien ja sääntöjen noudattamiseen he ovat. Ne, joille yhdenmukaisuusarvot ovat tärkeitä, auttavat velvollisuudentunnosta, auttaminen ei ole heille arvovalinta, totesi Lönnqvist (2006, 2009). Nina Koivula (2008) totesi suomalaisessa teräsyhtiössä, että arvot ennustivat vain niiden työntekijöiden muutosvalmius- ja tiedonjakamisasenteita, joille yhdenmukaisuus ei ollut tärkeää, muut toimivat yhtiön normien mukaan, samoin virikkeisyysarvot ovat yhteydessä vapaaehtoiseen elämänmuutokseen vain yhdenmukaisuusarvoja vähemmän tärkeinä pitävillä pyhtääläisillä.

Ajallisesti arvot ovat varsin vakaita. Martti Puohiniemen (1995, 2002, 2006) ja Esa Pohjanheimon (1997) tutkimusten ansiosta tiedämme arvojen muutoksesta ja muuttumattomuudesta Suomessa enemmän kuin minkään muun maan kansalaisten arvojen. Suomalaisten arvot muuttuivat 1980-luvulla yksilökeskeisemmiksi (Pohjanheimo 1997) mutta 1990-luvulta 2000-luvun alkuun arvomaailma pysyi vakaana, suuresta lamastakin huolimatta (Puohiniemi 2002). Kaikkien kolmen suuren arvotyyppologian (Hofstede, Inglehart ja Schwartz) pohjalta tehty tutkimus osoittaa johdonmukaisesti, että talous on keskeinen arvomaailmaa muovaava tekijä. Talouskasvu siirtää painopistettä kohti universalismi- ja itseohjautuvuusarvojen yhdistelmää. Niukkuuden vallitessa tai lisääntyessä yhdenmukaisuus- ja perinnearvot vahvistuvat.

Projektio

Ihmiselle on luonteenomaista sosiaalinen projektio, jota viime aikoina on ryhdytty kokeellisestikin tutkimaan (Kruger 2007, 13). Suomalainen sananlasku ilmaisee sen näin: ”Varas kaikki varkaaksi, huora kaikki huoraksi”. Ihminen olettaa, että muut ovat arvoiltaan ja monilta muilta ominaisuuksiltaan samanlaisia kuin hän ja projisoi toiveensa ja ajatusmallinsa muihin ihmisiin ja

ympäristöön. Vallanpitäjät olettavat, että ihmiset kaikki ihmiset tavoittelevat rahaa ja valtaa kuten hekin. Yhteiskuntatieteilijät ja sosiaalipsykologit olettavat helposti, että kaikki ovat yhtä kilttejä ja yhteistyöhaluisia kuin he. Vuonna 1982 pelautin assistenttina Prisoners' dilemma –peliä harjoituskurssilla ja katselin kuinka opiskelija, nykyinen sosiaalipsykologian dosentti ja korkea THL:n virkamies, hävisi yhteistyöstrategiaa pelaamalla kerta kerran jälkeen toiselle opiskelijalle. Hänen oli niin vaikea kuvitella kenenkään voivan pelata muuta kuin yhteistyöstrategiaa, että hän kysyi minulta onnettomana, onko hän ymmärtänyt pelin väärin.

Sosiaalipsykologi ja yhteiskuntatieteilijä olettaa, että maailma on rakenteeltaan ei-nollasummapeli, jossa yhteistyöllä pärjää pitkällä tähtäyksellä paremmin kuin välitöntä omaa etua edistämällä. Morton Deutschin (1960) puolen vuosisadan takaisissa klassisissa kokeissa todettiin, että yhteistyötä pelaavat odottavat muiden pelaavan yhteistyötä, olevan luotettavia, kun taas välistävetäjät odottavat muidenkin vetävän välistä.

Projektio toimii kaikkialla. Knossoksen palatsin löytäjä Sir Arthur Evans oli menettänyt äitinsä pienenä lapsena. Hän halusi uskoa, että Kreetalla oli 1500-luvulla eKr ollut korkealle kehittynyt matriarkaalinen ja rauhanomainen kulttuuri. Löydettyään Knossoksesta Minoksen palatsin hän ”unohti” aikaisemmin esiin kaivamansa linnoitukset ja aseet ja alkoi kehittää myyttiä pasifistisesta muinaisuudesta. Tämä myytti meni hyvin kaupaksi – sen osti koko maailman sivistyneistö Sigmund Freudista Mika Waltariin, kuten hänen *Sinuhestaan* näkyy. Vasta 1990-luvulla uudet arkeologiset kaivaukset murensivat suureksi mielipahaksemme kuvan onnellisesta pasifistisesta kulttuurista (Gere 2009). Samalla tavoin kollegamme Osmo Jussilan (2007) teos Suomen historian myyteistä todistaa, kuinka historioitsijat ovat projisoineet toiveitaan ja ajatusmallejaan Suomen menneisyyden tulkintaan.

Arvokarttamme osoittaa, että jos yhteiskuntatieteilijät projisoivat omat arvonsa koko väestöön, he erehtyvät vähemmän kuin ekonomistit projisoidessaan omansa koko väestöön. Ikääntyvä muistaa voimansa päiviä ja projisoi muistonsa nykypäivään uskoessaan, että ennen kaikki oli paremmin.

Perinteen voima

Yhteiskuntien arvot ovat osoittautuneet varsin pysyviksi. Eri maat asettuvat sellaisten arvojen kuin individualismi tai valtaetäisyys vertailussa samaan järjestykseen eri aikoina. Talouskasvu lisää individualismia. Mutta vielä arvoja pysyvämpi näyttää olevan sellainen ihmisten keskinäisen luottamuksen ja vapaaehtoistoiminnan yhdistelmä, joka kulkee nimellä sosiaalinen pääoma. Sosiaalisen pääoman tutkimuksen uranuurtaja Robert Putnam (1993, 153) totesi omista tuloksistaan ällistyneenä, että ”kvantitatiivisessa yhteiskuntatieteessä on todella harvinaista löytää näin vahvoja – melkein hypnotisoivia – yhteyksiä”. Putnamin tutkimuksen kohteena oli Italiassa 1970-luvun alussa toteutettu aluehallintouudistus ja sen onnistuminen. Hän vertaili Italian 17 aluetta. Onnistumista mitattiin kahdentoista osoittimen yhdistelmällä, jossa oli sellaisia osioita kuin päiväkotien määrä, asuntorakentaminen ja kaupunkisuunnittelu. Kansalaisten osallistumisperinne määriteltiin 1800-luvun lopun - 1900-luvun alun tilastoista, jotka koskivat puoluejäsenyyden määriä, osuuskuntien määrää tai äänestysprosenttia. Osallistumisperinne (sosiaalinen pääoma) ennusti aluehallintouudistuksen onnistumista 1970-80 –luvuilla Italian 17 alueella erittäin hyvin (korrelaatio $r=.86$). Se ennusti myös alueen taloudellista kehitystä. Tasa-arvon merkitys näkyi Putnamin italialaisessa aineistossa vahvana. Osallistumisperinnettä selitti nimittäin pitkälti se, että

alueella oli keskiajalla ollut kaupunkitasavalta. Bolognan, Firenzen, Padovan ja Venetsian keskiaikaisten tasavaltojen perinne näkyi siis sekä talouskehityksessä että siinä, miten 1970-luvun institutionaaliset uudistukset menivät läpi. Sosiaalinen pääoma yhteisön ominaisuutena on selvästi pysyvää, ilmeisestikin vielä pysyvämpää kuin arvot. Pohjois-Italian kaupunkivaltioissa keksittiin myös sosiaalinen innovaatio nimeltä yliopisto, Bolognassa vuonna 1088.

Yliopiston arvot ja kilpailuttaminen

Toimiessani valtiotieteellisen tiedekunnan dekaanina 90-luvun lamavuosina jouduin arvokonfliktiin, jonka lopulta ratkaisin palaamalla sosiaalipsykologian laitokselle. En halunnut olla mukana muuttamassa yliopistoa sellaiseen thatcheriläiseen suuntaan, jonka tunsin arvojeni vastaiseksi. Huomasin, että julkisilla kannanotoillani aiheutan vahinkoa tiedekunnalle mutta en voi mitään sille hyökyaallolle, joka noina vuosina alkoi vyöryä koko Euroopan yliopistomaailmaan. Sosiaalipsykologian laitoksella sen sijaan saatoin olla mukana osoittamassa konkreettisesti, että perinteisten yliopiston arvojen mukainen toiminta voi tuottaa siinä sivussa kelvollista thatcheriläistä tulosta. Silti silloin, kuten toivottavasti nytkin, asiat riitelivät, eivät ihmiset. Yhteistyö erilaisia näkemyksiä edustavien henkilöiden kanssa oli kitkatonta, kuten demokratiassa pitääkin olla, ja minulle on jäänyt siitä pääasiassa miellyttäviä muistoja.

Georg Henrik von Wright (1986, 129) kirjoitti 25 vuotta sitten tieteen valjastamisesta valtiovallan ja yksityisen elinkeinoelämän palvelukseen: ”Den enskilda forskaren får kanske möjlighet att förverkliga egna projekt, som det varit otänkbart att ge sig in på utan särskilt finansiellt stöd. Men det är också viktigt att inse, att när forskningen ställs i samhällsnyttans tjänst hotas den av att strömlinjeformas på ett sätt, som förstärker rådande vetenskapliga ortodoxier och försvårar de *inomvetenskapliga* innovationer, som ger spänning och vitalitet åt det vetenskapliga äventyret.”

Nuoruudesta mieleeni on jäänyt tapaus, joka sopii hyvin yhteen von Wrightin ajatusten kanssa. Kesämökin naapuritilan pelloilla ei vilja kukoistanut huolimatta siitä, että niitä lannoitettiin oikeaoppisilla Kemiran lannoitteilla. Isäntä Yrjö Karhu (1971) ryhtyi kokeilemaan vaihtoehtoisia lannoitteita ja totesi, että pelloilta puuttui dolomiittia. Muistan, kuinka hän postia hakiessani esitteli koelaatikoitaan, joista tulos oli selvästi todettavissa. Hän kutsui myös yliopiston professoreita tutustumaan tuloksiinsa, mutta nämä eivät innostuneet. ”Olivat ilmeisesti Kemiran mannekiineja”, totesi Karhu. Karhun pellot alkoivat kasvaa mutta hänen innovaationsa tuli hitaasti hyödyttämään muita viljelijöitä, kun hänen havaintonsa eivät sopineet vallitsevaan tieteelliseen oikeaoppisuuteen.

Tiede on periaatteessa tasa-arvoinen instituutio. Yrjö Karhu ei ollut koulutukseltaan agrologia korkeampi, mutta käyttämällä kokeellista menetelmää hän päätyi uusiin tuloksiin. Von Wrightin mainitsemat jännitys ja seikkailu kuuluvat tieteen arvoihin samoin kuin uteliaisuus. Uuden löytäminen tapahtuu parhaiten eri-ikäisten tasavertaisessa vuorovaikutuksessa, jollaista yliopistoinstituutio parhaimmillaan edustaa. Yliopiston arvot ovat Schwartzin mallissa universalismin, itseohjautuvuuden ja virikkeisyyden arvoja. Ne arvot, joiden mukaan Euroopan valtiot lähtivät 1990-luvulla uudistamaan yliopistojaan, olivat granthamilaisen sekatavarakaupan taloudellisia, suoriutumisen ja vallan arvoja. Granthamilaisen sekatavarakauppiaan voimakastahtoisien tyttären autoritaarinen kirjanpitotyö, kuten brittihistorioitsija Norman Davies (1996, 1075) sitä luonnehti, ulottui kaikkialle, minne valtiovalta saattoi yltää, myös yliopistolaitokseen.

”Kaikki on kilpailutettava”, sanovat thatcheriläiset uusliberaalit. Muutama muukin asia kuin valtion Aalto-yliopistolle ilman kilpailutusta ja laadunvarmistusta antama 500 miljoonaa on jäänyt kilpailuttamatta. 1) Väite, että eriarvoisuuden lisääminen johtaa tehokkuuden kasvuun, on empiirisesti todistamatta, vaikka tunnetut pankinjohtajat sitä edelleen ahkerasti toistelevat. Kokeellinen sosiaalipsykologinen tutkimus ei tue sitä (ks. Helkama 2007). Ilmeisesti se pitää paikkansa vain hyvin pienestä osasta ihmisiä. 2) Myöskään oletusta, että yksilöllisen kilpailun lisääminen automaattisesti johtaa tehokkuuden lisäämiseen, ei ole kilpailutettu. On helppo ymmärtää, että kilpailun lisääminen johtaa myös sellaisiin vaikutuksiin, jotka ovat haitallisia koko yhteisön toiminnalle – yhteistyön vähenemiseen siellä, missä se olisi tarkoituksenmukaista, salailun ja vilpin lisääntymiseen. Jos maailma on rakenteeltaan Prisoner’s dilemma – pelin tai sosiaalisen dilemman kaltainen, yhteistyö tuottaa pitkällä tähtäyksellä parempia tuloksia yhteisölle. 3) Uusliberalistinen oppi olettaa, että kaikkia ihmisiä motivoivat samat asiat. Tämä ilmeisesti ekonomistien projektiomenetelmällä tuottama oletus näyttää arvomallimme valossa selvästi vääraltä. Yliopiston uusi kannustinjärjestelmä perustuu kuitenkin juuri tähän oletukseen. Kun minua pyydettiin dekaanikauteni jälkeen ”asiantuntijaksi” yliopiston henkilöstöhallinnon uudistamiseen, julkesin ehdottaa, että kannustinjärjestelmään sisällytettäisiin yhteistyötä vahvistavia elementtejä, yliopistoon kun sisältyy jo luonnostaan armoton kilpailu. Reaktioista ymmärsin, että uusi systeemi oli valmiiksi valtiovarainministeriöstä annettu, asiantuntijan tehtävä oli vain sanoa yes.

Samanlaisia olivat kokemukseni viiden vuoden takaisesta osallistumisesta SITRAn sosiaaliset innovaatiot –hankkeeseen. Siinäkin lopputulos oli jo valmiiksi annettu – meiltä odotettiin suosituksia, jotka lisäävät eriarvoisuutta ja kilpailua. En ole ollut ainoa – näin koki myös Heikki Patomäki (2007, 188) Sitran projektin.

Dogmaattinen usko siihen, että markkinavoimien kahleeton temmellys johtaa automaattisesti yhteiseen hyvään alkaa nyt tosiasioiden valossa vähitellen murentua, kun näemme miten amerikkalaisten pankkimiesten rajaton palkitseminen ja kuplien rakentelu on johtanut siihen, että miljoonat amerikkalaiset ovat joutuneet kodittomiksi ja Suomenkin kansantuote on pudonnut ennätysmäiset 7,8%. Harvoin on niin monilla syytä olla vihaisia niin harvoille, toteaa HY:n historian professori Markku Kuisma kirjassaan Rosvoparonien paluu (2010, 37) Churchillä mukailleen.

Valtiovarainministeriön ekonomistien valtionhallintoon ja yliopistoihin omaksi kuvakseen projisoima kannustinjärjestelmä on yksiulotteinen – siinä oletetaan että ihmistä motivoi vain raha.

Eräillä muillakin kuin minulla on tässä salissa omakohtaisia muistoja Nesteen patruunasta Uolevi Raadesta, jota ei tarvinnut rahalla sitouttaa yhtiöönsä. ”Hänet jouduttiin melkein kantamaan työpöytineen ulos yhtiöstä, kun eläke aika lopulta jatkoaikojen jälkeen koitti”, kirjoittaa Kuisma (s. 102). ”Hurja omistautuminen yhtiön ja isänmaan palveluksessa” motivoi näitä Raaden kaltaisia talouselämän johtajia. Meidät yliopistolaiset koetetaan puristaa fiktion, että amerikkalaisten nykypankkiirien tapaan meitä motivoivat 50-60-tuntisiin työviikkoihin taloudelliset kannustimet yhdistettynä hierarkkiseen kontrolliin. Kuvaa perinteiden voimaa, että virkahierarkian vaatiluokkia on 14, kuten tsaari Pietari Suuren rankitaulukossakin (*Tabel o rangah*). Autoritaarista kirjanpitojärjestelmää täydentää herkeämätön ja tarpeeton henkilöstön, tutkimuksen laadun ja

opetuksen arviointi, johon on valjastettu valtava määrä inhimillistä energiaa. Ulkomailta tuodaan arviointiin erikoistuneita tieteellisiä keskinkertaisuuksia arvioimaan – ei suinkaan enää tuloksia, vaan sitä missä määrin johtamisjärjestelmät ovat autoritaarisen ihannemallin mukaisia.

Sosiaalipsykologian laitosta vertailtiin vuonna 2000 pariin muuhun yksikköön. Tutkijat (Räsänen & Mäntylä 2000, 60-61) totesivat, että siellä ”humboldtilaisen sivistysyliopiston ihanteet” elivät ”voimakkaina ja varsin yhdenmukaisina”. Valtionhallinnon johtamisoppien mukaan näin väärin johdetun laitoksen tuloksen pitäisi olla surkea – sosiaalipsykologiassahan on ollut vallalla 70-luvulta saakka käytännössä kolmikantahallinto, jossa opiskelijat ja kaikki opettajat ovat olleet mukana päätöksenteossa. Sosiaalipsykologian laitos on kuitenkin saanut opetuksestaan erilaisia palkintoja. ”Vuoden laitos” –arvonimi 1989, valtakunnallinen opetuksen huippuyksikkö 1999-2000, HY:n opetuksen laatuyksikkö 2001 ja 2007. Vapaassa yliopistossa laitos on ollut voimakkaasti muuttovoittoinen : vuosina 1990-2006 laitokselle siirtyi muualta opiskelemaan 76 opiskelijaa ja sieltä lähti 12 opiskelijaa, siis kahden vuosikurssin muuttovoitto. Vuosina 2005-2009 valmistuneista 19 tohtorista 5 eli 22% oli ulkomaalaisia. Yliopiston kansainvälistymistavoitteet tässä kohdin oli sosiaalipsykologiassa saavutettu, tosin väärällä johtamistyyllillä.

Voi varmaan sanoa, että sosiaalipsykologian ”yhtenäiset humboldtilaiset ihanteet” edustavat sellaista demokraattista normatiivista perinnettä, joka luotiin 70-luvulla ja on sitten jatkunut samalla tavalla kuin Pohjois-Italian kaupunkitasavalloissa. Sitä ei voi panna kenenkään yksittäisen johtajan piikkiin. Tämä lähes 40-vuotinen perinne syntyi aikana, jolloin yliopistolla oli virallisesti täydellinen professorivalta (jota kesti vuoteen 1991). Miksi vapautta ja yhteistyötä korostava ja kontrollia kaihtava johtamistyyli tuottaa kelvollista thatcheriläistä tulosta? Demokraattinen johtajuus perustuu siihen, että kaikilla on mahdollisuus vaikuttaa. Opiskelijat hakeutuvat yksikköön, jossa he voivat vaikuttaa omiin asioihinsa, jossa he ovat tiedeyhteisön jäseniä.

Organisaatioilla on tunnetusti virallinen ja epävirallinen rakenne. Epävirallinen rakenne muotoutuu usein toiminnan kannalta tarkoituksenmukaiseksi virallisesta riippumatta. Kun katsoo valtiotieteellisen tiedekunnan tai koko yliopistoyhteisön jäseniä, opettajia, tutkijoita, virkamiehiä ja opiskelijoita, on helppo todeta, että yliopiston perinteiset arvot, vapaus, tasa-arvo ja universalismi-arvot elävät vahvoina epävirallisessa organisaatiossa riippumatta ulkopuolelta pakotetusta virallisesta rakenteesta. Uuden tiedon löytäminen yhteistoiminnassa, auktoriteetteja kunnioittamatta ja totuttuja ajattelutapoja kyseenalaistaen, on sellainen päämäärä, jonka saavuttaminen toteutuu parhaiten kaikkien osapuolten osallistumisella.

Arvot ja talous

Inhimillisen toiminnan ennustaminen on vaikeaa siksi, että siihen vaikuttaa niin moni tekijä. Vasta ajan myötä näiden tekijöiden keskinäinen tärkeysjärjestys kirkastuu. Yhteisön sosiaalinen pääoma on osoittautunut ajallisesti vakaaksi tekijäksi, jolla on keskeinen merkitys talouskasvussa niin Italian alueilla (Putnam 1993) kuin OECD-maissa (Rice & Ling 2002). Sosiaalinen pääoma ja ihmisten välinen luottamus ennustavat myös SITRAn makrotaloudellisen kilpailukykymittarin maidenvälisiä eroja OECD- ja EU-maissa, kuten Tuija Seppälä ja minä (Helkama & Seppälä 2004, Helkama 2004b) totesimme. Koska sosiaalinen pääoma on selvästi pysyvämpi asia kuin kilpailukyky, jonka suhteen maiden järjestys vaihteli jyrkästikin 1980- ja 1990-luvuilla, on perusteltua pitää sosiaalista pääomaa syynä ja talouskasvua ja kilpailukykyä seurauksina. Tämä oli

tutkijanurani hämmästyttävien havainto. Saatoin todeta itsestäni Vergiliuksen sanoin: *Felix qui potuit rerum cognoscere causas* (Onnellinen on se, joka on saanut selville ilmiöiden syyt).

Miten sosiaalista pääomaa voi sitten lisätä? Vastaus on: emme tiedä! Euroopan maissa vahvimmin sosiaaliseen pääomaan kytkeytyvä arvomaailman piirre on tasa-arvoisuus (pieni valtaetäisyys), joka korreloi luottamuksen kanssa .85. Tämän kanssa sopii yhteen se, että Italian alueista niillä, joissa sosiaalinen pääoma oli suurinta, oli 1000-luvulla kaupunkitasavaltoja, kun sen sijaan Etelä-Italian alueilla hallintovalta oli melkein aina ollut jyrkän hierarkkista. Myös sosiaalipsykologiset laboratoriokokeet osoittavat, että demokraattinen johtajuus ja tasa-arvoinen palkitseminen luovat luottamusta. Tuija Seppälän tekeillä oleva väitöskirja osoittaa, että luottamuksen synnyssä ja ylläpitämisessä keskeistä on vastavuoroisuus. Hotelli- yhtä hyvin kuin sosiaalialan esimies-alaisuhteissa pitää paikkansa, että saadakseen osakseen luottamusta on tärkeää osoittaa luottamusta esim. luovuttamalla valtaa ja autonomiaa niille joiden vastavuoroista luottamusta kaipaa. Olennaista on se, että autonomia ja saatu valta synnyttää kokemuksen siitä, että on mahdollisuus vaikuttaa asioiden kulkuun.

Ihmissuhteissa luottamus on haurasta, sen voi tunnetusti menettää vain kerran, mutta yhteiskunnan rakenteisiin kiinnittynyttä luottamusta ei niin vain voi murentaa. Sosiaalipsykologiset laboratoriokokeet tarjoavat vihjeen, millä keinoin luottamusta saadaan heikennettyä. Keino ei ole kovin yllättävä: lisätään eriarvoisuutta ja kilpailua (Deutsch 1985). Machiavelli tiesi tämän jo vuonna 1519 (2000, 53): ”*corruzione e poca attitudine alla vita libera nasce da una inequalità che è in quella città...*” - korruptio ja kyvyttömyys vapaaseen elämään syntyvät kaupunkivaltiossa vallitsevasta eriarvoisuudesta. Mutta kuinka kauan ja kuinka vahvaa eriarvoisuutta tarvitaan, jotta luottamus murentuisi? Suomi oli tasa-arvoisimmillaan vuonna 1987. Gini-indeksi oli tuolloin 18,7. Eriarvoisuus on lisääntynyt melko tasaisesti vuosi vuodelta – vuonna 2006 se oli 26, samaa luokkaa kuin vuonna 1971, mutta luottamus ei ole heikentynyt. Esimerkiksi European Social Surveyssa Suomen pistemäärä on Surveyn olemassaolon aikana pysynyt samana. Ihmistenvälisen luottamuksen yhteisöllinen pysyvyys kuvastaa perinteiden voimaa. Olisi tärkeä tietää, kuinka paljon autoritaarista höykytystä esimerkiksi suomalainen yhteiskunta kestää, ennen kuin luottamus alkaa heikentyä. Emme myöskään tiedä, rupeaako se rapautumaan vähitellen vai romahtaako mahdollisesti äkkiäkin.

Ekonomistien kilpailuarvot eivät ole siis OECD-maissa olleet yhteydessä kilpailukykyyn, vaikka muutosvalmiusarvot ennustavat maailmanlaajuisesti tarkasteltuna talouskasvua. Schwartzin (2009, 5) aineistoissa maan pistemäärä vuonna 1995 muutosvalmius – säilyttämislottuvuudella 64 maan joukossa selitti 19% sen bruttokansantuotteen kasvusta vuosien 1950 ja 2004 välillä. Teollistumis- ja palveluyhteiskuntaan siirryttäessä tarvitaan luovuutta, uudistusmielisyyttä ja itsenäisyyttä. Mutta nämä, kuten talouteen kuuluva kilpailu ja suoriutuminenkin ovat OECD- maissa miltei vakio, niiden vaihtelu on pientä, ihmistenvälisen luottamuksen sen sijaan suurta. Kuvaava on Melanie Vauclairin (2009) havainto, että sellaisissa individualistisissa yhteiskunnissa kuin Britannia, Saksa, Suomi ja Uusi Seelanti opiskelijat kokivat, että ne arvot, joiden mukaan yhteiskunta odottaa heidän toimivan, ovat suoriutumisen- ja itseohjautuvuusarvoja.

Jos siis sosiaalinen pääoma ja luottamus yhdessä suoriutumisen- ja itseohjautuvuusarvojen kanssa tuottavat innovaatioita ja talouskasvua, talouskasvu puolestaan muuttaa arvomaailmaa. Talouskasvu

synnyttää pyrkimyksen kohti individualismia, muutosvalmius- ja itsensäylittämisarvoja, jotka ovat demokratian pohja. Mutta talouskasvu ei automaattisesti tuota demokratiaa, muutenhan Kuwait olisi demokratia. Perinteet vaikuttavat. Arvot eivät selvästikään ole niin vakaita kuin luottamus ja sosiaalinen pääoma.

Mitä suomalaisessa arvomaailmassa on tapahtunut 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä? Liike- ja yrittäjäsuvun jäsenenä olen aina ollut innokas hypoteesien kilpailuttaja. Tarkastellaan kahta uskottavintuntuista oletusta. Akatemiaprofessori Uskali Mäki kysyi äskettäin, voiko nykyinen (uusliberalistinen) ihmisiä homo oeconomicuksina kohteleva teoria tulla itsensä toteuttavaksi, niin että ihmisistä todella tulee homo oeconomicuksia. Mäki ei vastannut kysymykseensä, mutta minä voisin ryhmämme tutkimusten nojalla esittää alustavan vastauksen, joka tietenkin vaatii lisättestausta. Homo oeconomicus erottuu siis muista siten, että hänelle suoriutuminen ja valta arvoina ovat keskimääräistä tärkeämpiä, siirtymä joka suomalaisten ja pyhtäläisten arvoissa todettiin 80-90 -luvulla.

Koska talous kasvoi ja koulutustaso nousi - molemmat seikkoja joiden on todettu lisäävän muutosvalmius- ja itsensäylittämisarvojen kannatusta - yhteiskuntatieteellisestä kirjallisuudesta johdettu hypoteesi, jota itse pidin uskottavimpana, olisi muutos näiden suuntaan. Itsensä toteuttava ennuste –hypoteesi, samoin kuin pankinjohtaja Wahlroosin oletus, että tuloerojen kasvu kannustaa työntekoon, sanoisivat että meistä kaikista tulee yrittäjiä, homo oeconomicuksia. Mitä tapahtui? Kumpikaan hypoteesi ei saanut tukea. Martti Puohiniemi (2006) totesi siirtymän, jonka hän nimesi uusyhteisöllisyydeksi. Arvomaailma siirtyi kohti säilyttämisarvoja. Saman totesimme Pyhtäällä 2007, vielä siten, että tähän arvomuutokseen liittyi vahvempi samastuminen kotiseutuun (Helkama, Finell & Pirttilä-Backman 2009) ja Suomeen (Finell & Olakivi 2010). Olimme odottaneet 1993, että talouskasvu ja koulutus vahvistaisivat muutosvalmiutta ja eurooppalaista identiteettiä, mutta toisin kävi. Uusyhteisöllisyyden voi tulkita reaktioksi uusliberalismin tuomaan eriarvoisuuden ja turvattomuuden kasvuun. Homo oeconomicuksen sijasta onkin vahvistunut yhteisöllinen homo socialis finnicus. Uusliberalistinen vallankumous näyttää syöneen omat lapsensa, kuten vallankumousten tapana on. Turvattomuus, esimerkiksi tautien esiintyminen, lisää yhteisöllisten arvojen kannatusta ja pienentää sisäryhmän kokoa (Fincher ym. 2008).

Ilmeisesti meidän pitää olettaa jonkinlainen arvomaailman tasapaino, niin hankala kuin tällainen käsite empiirisesti onkin operationalisoida. Tasapaino on monilla elämänaloilla selkeä käsite, esimerkiksi laivanrakennuksessa. Vuonna 1628 Kustaa II Adolf sai sotatantoreelle järkyttävän viestin: Ruotsin laivaston ylpeys, Vasa-laiva, oli kaatunut neitsytmatkallaan ja uponnut. Laiva oli väärin rakennettu - ei sen takia että ruotsalaiset eivät olisi osanneet rakentaa laivoja, vaan sen takia ettei kukaan ollut uskaltanut sanoa kuninkaalle, että siitä tuli mitoiltaan liian korkea ja epävakaa, kun suurvallan mahtimies oli esittänyt käskyjään ja toiveitaan. Tasapainon käsitteen avulla voi ymmärtää, miten eriarvoisuuden kasvu synnyttää suunnan kohti uusyhteisöllisyyttä. Yhdenmukaisuus ja perinteet tarjoavat turvaa ylenpalttista epävarmuuden kasvua vastaan. Vahvistamalla yhteisöllisiä arvoja ihmiset pitävät yllä keskinäistä luottamustaan.

Yrittäjäsuvun jäsenenä en tietenkään vähättele taloudellisten arvojen merkitystä. Yrittäminen ja talouskasvu ovat se perusta, jolle yhteiskunnan hyvinvointi ja itsensäylittämisarvojen tärkeys

perustuvat. Hierarkkiset yhteiskunnat, joista puuttuu keskiluokka, näivettyvät varallisuudestaan huolimatta, kuten 1500-luvun Espanja ja Portugali osoittavat. Länsimainen demokratia Montesquieun esittämässä muodossa perustuu myös tasapainoon eri arvojen (instituutioiden) välillä. Mutta uskon, että yhteiskunta on silloin paremmin tasapainossa, kun taloudelliset arvot rajoitetaan taloudelliseen toimintaan. Kvartaalikontrolli sopii pörssiyhtiöihin mutta yliopistoissa se johtaa huonoon, varman päälle pelaavaan, lyhytjänteiseen ja helposti julkaistavaan riskittömään tutkimukseen. *The Economist*-lehden kolumnisti-nimimerkki Schumpeter kirjoitti äskettäin, että business schoolit tuottavat liikaa rahoittajien mieliksi olevia tutkimustuloksia – ollakseen hyödyksi rahoittajilleen niiden olisi opittava puremaan ruokkivaa kättä. Yhteiskuntatieteellinen tutkimus palvelee koko yhteiskuntaa paremmin silloin, kun se toimii Max Weberin ohjeen mukaan ja tuo esiin hankalia totuuksia, ei sellaista mitä Sitra ja vientiteollisuus haluavat kuulla.

Oikeudenmukaisuus

Tasapaino, kultainen keskitie, kohtuus – oikeudenmukaisuus on useinkin arvojen välisten ristiriitojen ratkaisua ja puntarointia, jota symbolisoi vaakaa kädessään pitävä sokea jumalatar. Oikeudenmukaisuus merkitsee tietysti eri asioita eri ihmisille. Liisa Myyry (2008) kyseli eri alojen opiskelijoilta, mitä heille tulee mieleen arvosta ”sosiaalinen oikeudenmukaisuus”. Sosiaalitieteilijöiden ja kauppa- ja korkeakoululaisten mielikuvat poikkesivat aika lailla toisistaan. Esimerkiksi kenellekään sosiaalitieteilijälle ei tullut mieleen ”laiskamatojen hyysääminen”, kuten eräälle kauppa- ja korkeakoululaiselle. Mutta yrittämisen ja huolenpidon ristipaineessa sosiaalipsykologinen tutkimus, sekä moraalin psykologiassa että organisaatiopsykologiassa, on parikymmentä vuotta konkretisoinut sitä, mitä oikeudenmukaisuus kaikille merkitsee. Jakamisen oikeudenmukaisuus merkitsee sitä, että kukin saa ansiodensa mukaan tai kaikki saavat saman, tilanteesta riippuen. Menettelytapojen oikeudenmukaisuus on yhtä tärkeää - haluamme että päätökset tehdään johdonmukaisesti, puolueettomasti, tarkkaan tietoon nojautuen, rehellisesti, kuulemalla niitä, joita päätös koskee ja siten että niitä voidaan tarvittaessa oikaista. Koneen omistajasuvun Herlinin kolmannen sukupolven edustajat eivät suuttuneet siitä, että isä jätti omaisuuden yhdelle pojalle, vaan siitä ettei heille muille kerrottu.

Moraalin sosiaalipsykologiassa on käynyt ilmi, että puolueettomuusperiaatetta käyttävät ahkerimmin moraalisen arvostelukyvyn portaikolla pitemmälle ehtineet (Myyry & Helkama 2002). Tämä sopii yhteen sen ajatuksen kanssa, että ristiriitojen ratkaisussa on olennaista yrittää ottaa kaikki näkökulmat huomioon. Organisaatiopsykologiassa Marko Elovainio työtovereineen on kymmenissä tutkimuksissa osoittanut, kuinka tärkeää oikeudenmukainen johtaminen on organisaation jäsenten hyvinvoinnille, mitataanpa sitä stressioireilla, poissaoloilla tai sydäninfarktien määrällä (Elovainio, Heponiemi & Sinervo 2009). Oikeudenmukainen johtaminen lisää myös työtehoa sekä vanhusten hoidossa että hotelleissa. Yliopistoissakin tutkimuksen laatu nousee, kun johtaminen koetaan oikeudenmukaiseksi, osoittivat Jukka Lipponen ja Barbara Wisse (2009) tarkastelemalla Helsingin yliopiston laitosten laatuarvioita vuosina 1999 ja 2005. Muutosta selitti nimenomaan jakamisen, ei menettelytapojen, oikeudenmukaisuus.

Arvioivatko ihmiset kaikkialla maailmassa oikeudenmukaisuutta samoja periaatteita käyttäen? Jos emme mene merta edemmäksi kalaan, vaan katsomme, miten on laita Helsingin yliopistossa, voimme testata hypoteesia, että luonnontieteilijöiden yhteiskuntatieteilijöitä ja humanisteja tunnetusti hierarkkisempi organisaatiokulttuuri näkyisi Lipponen aineistossa. Oletuksen mukaan edustavuusperiaatetta mittaavat osiot korreloisivat luonnontieteilijöillä heikommin menettelytapojen oikeudenmukaisuuden kokonaispistemäärään kuin muilla. Paula Jalo, joka teki gradunsa tästä aineistosta, selvitti asian pyynnöstäni tätä esitystä varten. Tulos oli se, että toinen vaikutusmahdollisuuksia mittaava osio korreloi oletuksen mukaan heikommin, toinen ei. On siis makuasia, haluaako korostaa luonnontieteilijöiden ja humanistien eroa vai samanlaisuutta. Jukka Lipponen ja Paavo Uusitalo, joiden aineistoa käytin hyväksi, epäilemättä luovat lähiaikoina lisävalaistusta tähän kysymykseen vertailemalla Helsingin ja Turun yliopistoja.

Oikeudenmukaisuus, moraalit ja arvot

Oikeudenmukaisuus oli Kohlbergin (1984) teoriassa moraalin ydin. Neljäkymmentä vuotta moraalisen arvostelukyvyn tutkimusta on osoittanut, että oikeudenmukaisuuskäsitysten kehitys ei ole samanlaista kaikissa yhteiskunnissa. Toisaalta olemme myös oppineet, että ihmisillä on yleismaailmallisesti samanlaiset intuitiot joidenkin tekojen vääryydestä (Hauser 2006, Vauclair 2009). Ymmärrämme moraalien vaihtelua, kun käsitteellistämme moraalien Vygotskin (1930) käsitettä käyttäen funktionaalisen järjestelmänä, jossa moraalien funktioiden (tehtävien) väliset suhteet muuttuvat (Helkama 2004a, 2009). Niukkuuden yhteiskunnassa, jollaisia kaikki yhteiskunnat alkuaan ovat olleet, sisäryhmän normit (yhdenmukaisuus ja perinteet) määrittelevät moraalien, minkä sanoo jo sanan etymologia (mores=tavat). Tämä on yhteisön ylläpitämisen, itsekurin ja houkutusten vastustamisen moraalit, joka vaurastumisen myötä saa rinnalleen hyvän tahtoisuuden (sisäryhmän jäseniä kohtaan) ja myöhemmin universalistisen moraalien, kun arvojen väliset ristiriidat nousevat esiin ja oikeudenmukaisuutta tarvitaan niiden ratkaisemiseen.

Melanie Vauclair testasi tätä funktionaalisen järjestelmän lähestymistapaa väitöskirjassaan Uudessa Seelannissa ja sai sille selvää tukea. Hän kysyi vastaajiltaan 8 maassa, mitkä Schwartzin arvot ovat heidän mielestään moraaliarvoja. Filippiineillä, niukkuuden yhteiskunnassa (bkt 1000 dollaria), yhdenmukaisuusarvoja pidettiin selvimmän moraaliarvoina ja yhteiskunnan koettiin myös odottavan niiden mukaista käyttäytymistä. Toinen ääripää olivat Suomen ja Saksan kaltaiset vauraat yhteiskunnat, joissa hyvän tahtoisuus ja universalismi olivat moraaliarvoina paljon tärkeämpiä kuin yhdenmukaisuus. Mutta olennaista on se, että kaikki kolme arvoa, universalismi, hyvän tahtoisuus ja yhdenmukaisuus olivat mukana kaikkialla, vaikka eri painotuksin. – Tällaisen mallin avulla olen yrittänyt tarkastella paitsi moraalien yhteiskuntahistoriallista muutosta myös moraalien funktioiden kehityshistoriaa ja selittää Kohlbergin vaiheiden vaihtelua eri kulttuureissa ja ympäristöissä (Helkama 2009).

Kuvatunlaisesta ajattelutavasta seuraisi, ettei Schwartzin arvomalli olisi pätevä hierarkkisissa niukkuuden yhteiskunnissa, jossa käyttäytyminen olisi pääasiassa normisidonnaista. Tällaista oletusta tukevat Vera Gergovin (2007) gradussaan tekemät havainnot Perusta, jossa koululaisten tärkein arvo oli yhdenmukaisuus, eikä tavanomaista arvojen rakennetta löytynyt. Suomi oli 1800-luvulla myös niukkuuden yhteiskunta. Anneli Portman selvittää parhaillaan väitöskirjassaan, miten hallitsijoiden julkista puhetta autonomian ajasta 1809 nykypäivään voi analysoida Schwartzin

mallin avulla. Voi olla, että Pisa-tulosten juuret löytyvät 1800-luvun sivistyksen merkitystä korostavasta puheesta, joka ei aivan helposti taivu Schwartzin arvoihin. Työarvojen paikka Schwartzin mallissa on myös kysymys, johon koetamme lähivuosina kulttuurienvälisen vertailututkimuksen kautta saada valaistusta.

Oikeudenmukaisuusperiaatteita on varmaan enemmänkin kuin edellä luettelemani. Annukka Vainio totesi Akatemian Valta-projektissamme metsänomistajia haastatellessaan, että päätöksenteon hitaus oli yksi valituksen aihe. Päätöksenteon riipeys Suomessa ei ole saanut kiitosta ihmisoikeustuomioistuimiltakaan. Huolenpidon etiikan ja oikeudenmukaisuuden etiikan yllättävän läheistä yhteyttä on selvittänyt Soile Juujärvi, joka jatkaa näitä seurantatutkimuksiaan Liisa Myyrin kanssa (Juujärvi 2003, 2005, 2006; Juujärvi, Myyrä & Pessa, painossa).

Lopuksi

Padovan keskeisiä nähtävyyksiä on Scrovegni-suvun vaikuttava kappeli, johon Giotto on kuvannut paitsi Raamatun kertomukset värikkäinä maalauksina myös kardinaalihyveet. Hyveiden kuningatar on justitia, oikeudenmukaisuus, kädessä miekka ja vaaka. Hän arvioi, koordinoi ja poistaa epävarmuutta, siis tekee niitä tehtäviä, jotka psykologinenkin tutkimus on todennut oikeudenmukaisuuden tehtäviksi.

Dante on sijoittanut Giotton toimeksiantajan Scrovegnin koronkiskurina helvettinsä seitsemänteen piiriin tulisateen piiskattavaksi. Scrovegni ja hänen kaltaisensa pankkiirit loivat finanssi-innovaatioillaan sen vaurauden, joka teki mahdolliseksi Giotton kuolemattoman kuvataiteen ja Danten kuolemattoman sanataiteen, niin syvästi kuin Dante heitä vihasikin. Taloudellisten arvojen tavoittelu mahdollisti universalismiarvot.

Padovan yliopiston nähtävyyksiin kuuluu myös Galileon oppituoli. Se ei ole mikään koristeellinen taideteos, toisin kuin yliopiston anatominen teatteri, lähinnä rähjäinen lautahökötys. Padovan yliopisto perustettiin vuonna 1222, protestiksi Bolognan vapauden puutteelle. Galileo vietti siellä omien sanojensa mukaan ”elämänsä parhaat vuodet”, nauttien siitä akateemisesta vapaudesta, jota yliopisto tarjosi tunnuslauseella *universa universo patavina libertas* eli yleismaailmallista padovalaista vapautta koko maailmalle.

Sosiaalipsykologia on kokemukseni mukaan samanlaista Helsingissä, Moskovassa, Tallinnassa, Padovassa ja Harvardissa. Kansallisen kilpailukyvyn vahvistaminen yliopistojen orwellilaisen autonomian kautta on kaunis päämäärä, mutta vielä jalompi päämäärä on sen tuhatvuotisen perinteen jatkaminen, joka vapauden kautta johtaa lähemmäksi tieteellistä totuutta.

Lähteet

Davies, N. (1997). *Europe: A history*. Oxford: Oxford University Press.

Deutsch, M. (1960). Trust, trustworthiness, and the F-scale. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 61, 138-140.

Deutsch, M. (1985). *Distributive justice: A social-psychological perspective*. New Haven, CT: Yale University Press.

- Elovainio, M., Heponiemi, T. & Sinervo, T. (2009). Giustizia organizzativa e salute: una analisi dell'evidenza scientifica. Teoks. N. Magnavita (toim.), *Lavoro umano: Il benessere nei luoghi di lavoro* (pp. 7-18). Milano: EDUCatt.
- Fincher, C.L., Thornhill, R., Murray, D.R. & Schaller, M. (2008). Pathogen prevalence predicts human cross-cultural variability in individualism/collectivism. *Proceedings of the Royal Society B*, 275, 1279-1285.
- Finell, E. & Olakivi, A. (2010). Paikkaidentiteetit pyhtääläisen ajan pyörteissä. Käsikirjoitus, HY, sosiaalipsykologian laitos.
- Gandal, N., Roccas, S., Sagiv, L., & Wrzesniewski, A. (2005). Personal value priorities of economists. *Human Relations*, 58, 1227-1252.
- Gere, Cathy (2009). *Knossos & the prophets of modernism*. London: University of Chicago Press.
- Gergen, K.J. (1973). Social psychology as history. *Journal of Personality and Social Psychology* 26, 309-320 (Sosiaalipsykologia historiana, suom. S. Salminen & K. Helkama, *Psykologia* 2/1991, liite, s.5-16).
- Gergov, V. (2007). *Nuorten arvot eri kulttuureissa: Schwartzin arvomallin tarkastelua*. Psykologian pro gradu –tutkielma, HY.
- Hauser, M. (2006). *Moral minds: How nature designed our universal sense of right and wrong*. London: Abacus.
- Helkama, K. (2004a). Values, role-taking, and empathy in moral development. *New Review of Social Psychology*, 3 (1-2), 103-111.
- Helkama, K. (2004b). Arvot, luottamus ja kilpailukyky Euroopassa. Teoks. R. Alapuro & I. Arminen (toim.): *Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia* (s. 145-152). Helsinki: WSOY.
- Helkama, K. (2006). Sosiaalipsykologia maailmaa muuttamassa ja parantamassa: ennen, nyt ja vastaisuudessa. *Psykologia*, 41 (1), 43-52.
- Helkama, K. (2009). *Moraalipsykologia: Hyvän ja pahan tällä puolen*. Helsinki: Edita.
- Helkama, K., Finell, E. & Pirttilä-Backman, A.-M. (2009). A new sense of community? Changes in values and local identification at Pyhtää 1993-2007. Teoks. J. Nikula (toim.), *Maaseutuaiheita Rural motifs. Essays in honour of professor Leo Granberg* (s. 63-75). Helsinki: Aleksanteri-instituutti.
- Helkama, K. & Seppälä, T. (2004). Arvojen muutos Suomessa 1980-2000. Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalinen innovaatiokyky –hankkeen loppuraportti. Helsinki: SITRA.
- Helkama, K., Uutela, A. & Schwartz (1991). Value systems and political cognition. Teoks. G. Breakwell (toim.) *Social psychology of political and economic cognition* (s. 9-40). Lontoo: Surrey University Press.

- Jussila, O. (2007). *Suomen historian suuret myytit*. Helsinki: WSOY.
- Juujärvi, S. (2003). *The ethic of care and its development. A longitudinal study among practical nursing, bachelor-degree social work and law enforcement students*. Social Psychological Studies 8. Helsinki: Yliopistopaino.
- Juujärvi, S. (2005). Care and justice in real-life moral reasoning. *Journal of Adult Development*, 12 (3), 199-210.
- Juujärvi, S. (2006). The ethic of care development: A longitudinal study of moral reasoning among practical-nursing, social-work and law-enforcement students. *Scandinavian Journal of Psychology*, 47, 193-202.
- Juujärvi, S., Myyry, L. & Pessa, K. (painossa). Does care reasoning make a difference? Relations between care, justice and dispositional empathy. *Journal of Moral Education*.
- Karhu, Y. (1971). *Viljelyskasveilla nälkälannoitus*. Nummi: (Omakustanne).
- Kohlberg, L. (1984). *The psychology of moral development*. New York: Harper & Row.
- Koivula, N. (2008). *Basic human values in the workplace*. Social psychological studies 17. HY: sosiaalipsykologian laitos.
- Krueger, J.I. (2007). From social projection to social behaviour. *European Review of Social Psychology*, 18, 1-35.
- Kuisma, M. (2010). *Rosvoparonien paluu*. Helsinki: Siltala.
- Lipponen, J. & Wisse, B. (2009). Shared perceptions of perceived justice as a predictor of externally rated departmental level of justice. *Journal of Occupational and Organisational Psychology*.
- Lönnqvist, J-E., Leikas, S., Paunonen, S., Nissinen, V. & Verkasalo, M. (2006). Conformism moderates the relations between values, anticipated regret, and behaviour. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32 (11), 1469-1481.
- Lönnqvist, J., Verkasalo, M., Helkama, K., Andreeva, G.M., Bezmenova, I, Manganelli-Rattazzi, AM, Niit, T. & Stetsenko, A. (2009). Self-esteem and values. *European Journal of Social Psychology*, 39, 40-51.
- Lönnqvist, J-E, Walkowitz, G., Wichardt, P., Lindeman, M. & Verkasalo, M. (2009). The moderating effect of conformism values on the relations between other personal values, social norms, moral obligation, and single altruistic behaviours. *British Journal of Social Psychology*
- Machiavelli, N. (1519/2000) *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*. Torino: Einaudi.
- Myyry, L. (2003). *Components of morality. A professional ethic perspective on moral motivation, moral sensitivity, moral reasoning and related constructs among university students*. Social Psychological Studies 9. Department of Social Psychology, University of Helsinki.

- Myyry, L. (2008). Diversity of value meanings among university students. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 52(6), 549-564.
- Myyry, L. & Helkama, K. (2001). University students' value priorities and emotional empathy. *Educational Psychology*, 21 (1), 25-40.
- Myyry, L. & Helkama, K. (2002). Moral reasoning and the use of procedural justice rules in hypothetical and real-life dilemmas. *Social Justice Research*, 15 (4), 373-391.
- Patomäki, H. (2007). *Uusliberalismi Suomessa*. Helsinki: WSOY.
- Pohjanheimo, E. (1997). *Arvojen muutos, työ ja sosiaalinen tausta. Tutkimus työikäisistä pyhtääläisistä 1982-1993*. Helsingin yliopisto: Sosiaalipsykologian laitos.
- Puohiniemi, M. (1995) *Values, consumer attitudes and behaviour*. Helsinki: Sosiaalipsykologian laitos.
- Puohiniemi, M. (2002). *Arvot, asenteet ja ajankuva*. Vantaa: Limor.
- Puohiniemi, M. (2006). *aika Täsmäelämän ja uusyhteisöllisyyden aika*. Vantaa: Limor.
- Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Rice, T.W. & Ling, J. (2002). Democracy, economic wealth and social capital: sorting out the causal connection. *Space & Polity*, 6, 307-325.
- Räsänen, K. & Mäntylä, H. (2000). *Akateeminen työ yliopistoyksiköissä: kolmen yksikön kuvausta ja vertailua*. Helsinki: HKKK, Johtamisen laitos.
- Schwartz, S.H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. Teoks. M.P.Zanna (toim.): *Advances in experimental social psychology* (Vol. 25, 1-65). San Diego: Academic Press.
- Schwartz, S. (2009) Causes of culture: National differences in cultural embeddedness. Teoks. A. Gari & K. Mylonas (toim.): *Quod erat demonstrandum: From Herodotus' ethnographic journeys to cross-cultural research* (s. 1-11) Ateena: Pedio Books & International Association for Cross-Cultural Psychology.
- Schwartz, S.H. & Bardi, A. (2001) Value hierarchies across cultures: Taking a similarities perspective. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32, 268-290.
- Silfver, M., Helkama, K., Lönnqvist, J.-E. & Verkasalo, M. (2008). The relation between value priorities and proneness to guilt, shame, and empathy. *Motivation and Emotion*, 32, 69-80.
- Sortheix, F. (2010) Values and life events. Käsikirjoitus, HY, sosiaalipsykologian laitos.
- Spini, D., Elcheroth, G. & Figini, J. (2009) Is there space for time in social psychology publications? A content analysis of five journals. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 19 (3), 165-181.

Uutela, A. & Helkama, K. & Salminen, S. (1982). *Korkeakouluopiskelijoiden ammatillinen sosiaalistuminen*. HY:n sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia no 3.

Vauclair, M. (2009) *What is right? What is wrong? And does the answer tell something about culture? An investigation into culture and morality using the values concept*. Ph.D. thesis in psychology, Victoria University of Wellington, New Zealand.

Verkasalo, M. (1996). *Values – desired or desirable?* University of Helsinki Department of Psychology. Research Reports no 17.

Verkasalo, M. Daun, Å. & Niit, T. (1994). Universal values in Estonia, Finland and Sweden. *Ethnologia Europaea*, 24, 101-117.

Verkasalo, M., Lönnqvist, J.-E., Lipsanen, J., & Helkama, K. (2009). European norms and equations for a two dimensional presentation of values as measured with Schwartz's 21- item Portrait Values Questionnaire. *European Journal of Social Psychology*, 39, 780-792.

Vygotski, L.S. (1930/1984). Orudie i znak v razvitii rebjonka (Väline ja merkki lapsen kehityksessä). Kirjoitettu vuonna 1930, ilmestynyt ensimmäisen kerran 1984. Teoksessa *Sobranie sotshinenij. vol. 6: Nautshnoe nasledstvo (Kootut teokset. Jälkeenjääneet tieteelliset kirjoitukset, toim. M. Jaroshevski)* (s. 5-90). Moskova: Pedagogika.

von Wright, G.H. (1986). *Vetenskapen och förnuftet*. Viborg: Bonnierpocket (2005)

(Ilmestynyt Psykologia-lehdessä no 2/2010, s. 156-167)